

מכתב מבית-הכלא העירוני של ברמינגהם

מרטין לותר קינג הבן

תרגום מאנגלית: אהרן אמיר

מאז חתימת הסכמי אוסלו ב־1993 ידעה ישראל מאבקים ציבוריים מחריפים סביב כיוונו של התהליך המדיני ועתידם של חבלים וישובים ברחבי הארץ. מאבקים אלה העלו על סדר היום את סוגיית גבולות המחאה ואי־הציות האזרחי בחברה דמוקרטית. מצאנו לנכון להביא כאן לראשונה בעברית מאמר המאיר את הנושא מזווית ייחודית של מי שהנהיג והצדיק מאבק פוליטי־ציבורי תוך שימוש באי־ציות אזרחי ככלי לגיטימי. המאמר הוא חלק מקובץ מאמרים בסוגיית האי־ציות, העתיד לראות אור בהוצאת מרכז שלם.

מרטין לותר קינג הבן, כהן דת נוצרי, הנהיג בשנות ה־60, עד להירצחו בשנת 1968, את השחורים האמריקאים במערכה מאסיבית של אי־ציות אזרחי, אשר הובילה לסיום מדיניות ההפרדה הגזעית בארה"ב. המערכה גם שכנעה את הממשלה הפדרלית ליצור, בשנת 1965, חקיקה אשר איפשרה לכלל האזרחים לממש את זכותם לבחור. ב־1964 הוענק לקינג פרס נובל לשלום והוא הפך לגיבור לאומי ובינלאומי. המסר שלו בנושא אי־ציות אזרחי בלתי־אליים נלמד בבתי ספר ברחבי ארה"ב, ויום הולדתו אף הוכרז כחג לאומי.

ה"מכתב מבית הכלא העירוני של ברמינגהם" נכתב בשנת 1963 בברמינגהם שבמדינת אלבאמה, בשיאה של אותה מערכה והוא דן בעקרונות שעליהם התבססה התנועה לזכויות האזרח: אי־ציות חייב להיות בלתי אליים; ואי־ציות חייב לנבוע מאהבה ולא משנאה – אהבת העם, האומה והצדק.

אחים יקרים לכהונה,

בעוד אני כלוא כאן בבית־הכלא העירוני של ברמינגהם, הגיע לידי גילוי הדעת שפירסמתם לא מכבר ובו נאמר כי פעולותינו הנוכחיות נעשו "שלא בחכמה ולא בעתן". רק לעתים רחוקות, אם בכלל, אני משתהה להשיב למבקרי

עבודתי ודעותי. ל ניסיתי לענות על כל דברי הביקורת המגיעים אל שולחני, לא היו המזכירות שלי פנויות במשך היום כמעט לשום דבר אחר, ואני לא הייתי מתפנה לעבודה קונסטרוקטיבית. אך הואיל ונראה לי שאתם אנשים החדורים רצון טוב באמת, ושהשגותיכם מועילות בכנת, רוצה הייתי להשיב על גילוי הדעת שלכם בלשון שאני מקווה שתהיה סבלנית ושקולה.

נדמה לי שעלי לנמק מפני מה אני נמצא בברמינגהם, שהרי התרשמתם מן הטענה בדבר "כניסתם של אנשים מבחוץ". יש לי הכבוד לשמש נשיא של כנס 'המנהיגות הנוצרית הדרומית', ארגון הפועל בכל מדינה שבדרום ומשרדיו הראשיים באטלנטה שבמדינת ג'ורג'יה. כשמונים וחמישה ארגונים מסונפים אלינו בכל רחבי הדרום – אחד מהם הוא 'התנועה הנוצרית האלאבאמית למען זכויות האדם'. כל-אימת שהדבר נחוץ ואפשרי אנו מתחלקים עם הגופים המסונפים אלינו במשא י עובדים, חינוך וכספים. לפני חודשים אחדים פנה אלינו הסניף המקומי שלנו כאן בברמינגהם בבקשה שניערך לפתוח בתכנית לפעולה ישירה בלתי-אלימה, אם ימצא בה צורך. נענינו בנפש חפצה, ובבוא השעה עמדנו דיבורנו. הנה כך הריני כאן, יחד עם אחדים מאנשי הסגל שלי, מפני שהזמינו אותנו לכאן. אני נמצא כאן מפני שכאן יש לי קשרים ארגוניים בסיסיים.

חוץ מזה אני נמצא בברמינגהם מפני שאי-הצדק נמצא כאן. ממש כמו שבמאה השמינית לפסה"נ עזבו הנביאים את כפריהם הקטנים ונשאו את ה"כה אמר ה'" שלהם הרחק מהלאה מגבולות עיירותיהם, וממש כמו שהשליח פאולוס עזב את טרסוס עירו והביא את בשורת ישוע הנוצרי כמעט לכל כפר נידח ולכל כרך בעולם היווני-הרומי, כך גם אני נאלץ לשאת את בשורת החירות אל מהלאה לעיירה המסוימת שבה נולדתי. בדומה לפאולוס, חייב אני להיענות בתמידות למקידונים בקראם לעזרה.

יתר על כן, ידוע לי שקיימת זיקה הדדית בין כל הקהילות והמדינות. אין אני יכול לשבת באפס-מעשה באטלנטה ולא לחשוש למה שקורה בברמינגהם. אי-צדק במקום כלשהו מעמיד בסכנה את הצדק באשר הוא שם. לכודים אנו ברשת של הדדיות שאין מנוס ממנה, צרורים אנו בצרור אחד של גורל. כל המשפיע במישרים עליך משפיע בעקיפין על הכל. לעולם לא נוכל עוד להרשות לעצמנו לכלכל את הרעיון הקרתני המצומצם על "תעמלן מבחוץ". כל מי שחי בתוך ארצות-הברית לעולם לא יוכל להיחשב איש-חוץ בשום מקום בארץ הזאת. מגנים אתם את ההפגנות הנערכות עכשיו בברמינגהם. אבל צר לי שגילוי הדעת שלכם לא ביטא מידה דומה של דאגה עקב התנאים שחוללו את ההפגנות. אני

בטוח שכל אחד מכם ירצה להרחיק ראות יותר מן הנתחן החברתי השטחי, שאין עינינו אלא לתוצאות ואינו מתמודד עם הסיבות שמתחת לפני-השטח. אני לא אהסס לומר כי חבל שבזמן הזה נערכות הפגנות-כביכול בברמינגהם, אבל יותר מכך הייתי מדגיש שחבל עוד יותר שמבנה-השררה הלבן של העיר הזאת לא השאיר שום ברירה לציבור הכושי.

בכל מערכה ציבורית בלתי-אלימה יש ארבעה שלבים בסיסיים: (1) איסוף העובדות כדי לקבוע אם מתרחשים מעשי-עוול; (2) משא-ומתן; (3) היטהרות, ו-(4) פעולה ישירה. בברמינגהם עברנו את כל השלבים האלה. עובדה שאין להכחישה היא שהישוב הזה מוצף אי-צדק גזעי.

מסתבר שברמינגהם היא העיר שמקובלת בה הפרדת-הגזעים היסודית ביותר בארצות-הברית. העבר המג נה של אלימות משטרתית בעיר הזאת ידוע בכל פינות הארץ הזאת. אי-הצדק שביחסה לכושים בבתי-משפט הוא מציאות ידועה לשמצה. בברמינגהם היו יותר מקרים לא-פת רים של הטלת פצצות לבתים ולכנסיות של כושים מאשר בכל עיר אחרת באומה הזאת. אלו הן העובדות הקשות, האכזריות והנוראות-מהאמין. על יסוד התנאים האלה ביקשו מנהיגי הכושים לשאת-ולתת עם אבות העיר. אבל המנהיגים הפוליטיים לא זזו מסירובם לנהל משא-ומתן בתום-לב.

אחר-כך באה בספטמבר אשתקד ההזדמנות לדבר עם כמה ממנהיגי הציבור של אנשי-העסקים. בישיבות אלו של משא-ומתן נתנו הסוחרים הבטחות מסוימות – דוגמת ההבטחה לסלק מן החנויות שלטים גזעניים משפילים. על יסוד הבטחות אלו הסכימו הכומר שאטלסוורת ומנהיגי 'התנועה הנוצרית האלאבאמית למען זכויות האדם' להכריז על דחיית ההפגנות לכל סוגיהן. במרוצת השבועות והחודשים נתחוויר לנו שהיינו קרבנות להפרת הבטחה. השלטים נשארו. כבמקרים כה רבים בעבר עמדנו בפני תקוות שדעכו, וירד עלינו הצל הקודר של אכזבה עמוקה. הנה כי כן לא נותר לנו אלא להתכונן לפעולה ישירה, שבה ישמשו לנו עצם גופותינו אמצעי לשטוח את עצמותינו לפני מצפוננו של הציבור במקום ובארץ כולה. לא נעלמו מידיעתנו הקשיים הכרוכים בדבר. לכן החלטנו לעבור תהליך של היטהרות. התחלנו לקיים סדנות על אי-אלימות ושוב ושוב הצגנו לעצמנו את השאלות, "האם אתה מסוגל לספוג מהלומות בלי השיב מידה כנגד מידה?" "האם אתה מסוגל לשאת את מצוקות הכלא?" החלטנו להתחיל בתכנית שלנו לפעולה ישירה סמוך לעונת חג-הפסחא, כי ברי היה לנו שפרט לחג-המולד זוהי תקופת הקניות הגדולה ביותר בשנה. הואיל וידענו שתכנית נמרצת של פרישה כלכלית תהיה תוצאת-לוואי מן הפעולה הישירה, סבורים היינו שזו תהיה

העונה הטובה ביותר להפעיל על הסוחרים לחץ למען השינויים הנחוצים. ואז עלה על דעתנו שהבחירות של חודש מרס קרבות לבוא ולכן החלטנו חישימהר לדחות את הפעולה עד לאחר יום הבחירות. כאשר התגלה לנו שמר קונור עתיד להיזקק לסיבוב שני, החלטנו שוב לדחות את הפעולה כדי שאי אפשר יהיה לנצל את ההפגנות כדי לטשטש את הסוגיות שעל הפרק. לעת הזאת הסכמנו שנתחיל בעד ת הלא-אלימה שלנו למחרת הסיבוב השני של הבחירות.

מכאן הראיה שלא בקלות-ראש עברנו לפעולה ישירה. גם אנו רצינו לראות במפתו של מר קונור; לכן דחינו את פעולתנו שוב ושוב כדי לסייע למילוי צורך זה של הציבור. אחרי-כן נראה היה לנו כי לא נוכל להוסיף ולדחות את הפעולה הישירה.

בדין תוכלו לשאול, "למה פעולה ישירה? למה שביתות-שבית, מצעדים וכו'?" וכי אין המשא-ומתן עדיף? אתם קולעים כחוט-השערה בקריאתכם למשא-ומתן. בעצם, זוהי מטרתה של הפעולה הישירה. פעולה ישירה בלא אלימות חותרת ליצור משבר כזה, ולהביא לידי מתח יצירתי שכזה, עד שציבור שסירב תדיר לשאת-ולתת יאלץ להתמודד עם הסוגיה שעל הפרק. חותרת היא לשוות לסוגיה שעל הפרק אופי דראמטי עד כדי כך שאי אפשר יהיה עוד להתעלם ממנה. עתה-זה ציינתי שיצירת המתח היא חלק מפועלו של המתנגד הלא-אליים. אולי יהיה מי שיזדעזע לשמוע זאת. אבל חייב אני להודות שאינני מתיירא מן המילה מתח. באמת-ובתמים פעלתי והטפתי נגד מתח אליים, אבל יש סוג של מתח קונסטרוקטיבי בלתי-אליים שהוא צורך לצמיחה. ממש כמו שסבר סוקראטס, שצריך ליצור מתח בנפש כדי שיוכלו בני-האדם לקום מן השיעבוד למיתוסים ולחצאי-אמיתות אל התחום המשוחרר של ניתוח יצירתי והערכה אובייקטיבית, כך עלינו לתפוס שטרדנים בלתי-אלימים נחוצים כדי ליצור בחברה אותו סוג של מתח שיעזור לבני-אדם לקום מע מקי המצולות של משפטים-קדומים וגזענות אל הוד הפסגות של הבנה ואחווה. מכאן שמטרת הפעולה הישירה היא ליצור מצב שיהיה טעון-משבר עד כדי כך שבהכרח יפתח פתח למשא-ומתן. לכן תמימי-דעים אנו איתכם בקריאתכם לניהול משא-ומתן. זמן רב מדי תקועה ארץ-הדרום האהובה שלנו בנסיון הטראגי לחיות לא בדו-שיח אלא בחד-שיח. אחת הטענות העיקריות בגילוייה-הדעת שלכם היא שמעשינו נעשים שלא בעתם. היו ששאלו, "מדוע לא נתתם למימשל החדש שהות לפעול?" התשובה היחידה שאני יכול לתת על תהייה זו היא שעד שיפעל המימשל החדש צריך לדרבן אותו כמעט לא פחות מאשר את המימשל היוצא. טעות עגומה נטעה אם נחשוב שבחירתו של מר באוטוול תביא את ימות-המשיח לברמינגהם. הגם שמר באוטוול הוא איש

נוח ונבון־דבר הרבה יותר ממר קונור, הרי שניהם תומכים בהפרדת־הגזעים, שניהם מסורים למשימת השמירה על המצב הקיים. התקווה שאני תולה במר באוטוול היא שהגיונו יעמוד לו לראות כי אין טעם להפעיל התנגדות חזקה לביטול־ההפרדה. אבל הוא לא יראה זאת בלי לחץ מצד המקנאים לזכויות האזרח. ידי י, אני חייב לומר לכם שלא השגנו אפילו הישג אחד בתחום זכויות האזרח בלי להפעיל לחץ החלטי, משפטי ובלתי־אליים. ההיסטוריה מספרת את הסיפור הארוך והטראגי על העובדה, שרק לעתים רחוקות קבוצות בעלות זכויות־יתר מוותרות מרצונן החופשי על זכויות־היתר שלהן. יחידים עשויים לראות את האור המוסרי ולוותר מרצונם החופשי על מעמדם הלא־צודק; אבל קבוצות, כמו שהזכיר לנו ריינהולד ני ר, הן בלתי־מוסריות יותר מאנשים יחידים.

מתוך נסיון כא ב אנו יודעים, שלעולם אין המדכא נותן את החירות מרצונו החופשי; חובה על הנדכאים לתבוע אותה בפה מלא. בכנות אגיד לכם שעד כה מעולם לא היה לי חלק בתנועה של פעולה ישירה שבאה "עתה", לפי לוח־הזמנים של אלה שלא סבלו יתר על המידה מנגע ההפרדה הגזעית. כבר שנים אני שומע את המילה "ח ו!" באוזנו של כל כושי היא מצלצלת, מוכרת עד לזרא. ה"ח ו" הזה כמעט תמיד היה פירושו "לעולם לא". זה היה תאלידומיד מש ך־כאבים, שרגע אחד הוא מקל מן הלחץ הרגשי ומיד אחרי־כן הוא מוציא לאוויר העולם מפח־נפש בדמות תינוק מע ות־אברים. יחד עם המשפטן הדגול מיום אתמול, חובה עלינו לתפוס ש"צדק שנדחה יותר מדי הוא צדק שנמנע". למעלה מ־340 שנה אנו מחכים לזכויותינו התחוקתיות, שהן גם מתת־אלוה ממעל. אומות אסיה ואפריקה מתקרבות במהירות של מטוס־סילון אל המטרה של עצמאות מדינית, ואילו אנחנו עודנו זוחלים בקצב של סוס־וכרכרה אל השגת ספל קפה ליד דלפק של מסעדה. אני משער שאלה שמעולם לא חשו במדקרות החיצים של הפרדה גזעית קל להם לומר, "ח ו". אבל לאחר שראיתם המוני־אספסוף מרושעים עושים לינץ' באמותיכם ובאבותיכם ואין מוחה בידם, ומטביעים את אחיותיכם ואחיכם כנ ח עליהם הרוח; לאחר שראיתם שוטרים שופעי־שנאה שאינם חוששים לעונש, כשהם מחרפים־ומגדפים את אחיכם ואחיותיכם השחורים, בועטים בהם, מתעללים בהם, ואפילו הורגים בהם; לאחר שראית איך רוב־רום של עשרים מיליוני אחיך הכושים נמקים בכלוב מחניק של עוני בתוך חברה של שפע; לאחר שמצאת פתאום והנה דבקה לשונך לח ך, ודברך לע בנסותך להסביר לבתך בת־השש מדוע אינה יכולה ללכת לגן־השעשועים הציבורי שעתה־זה ניתן לו פירסום בטלביזיה, ואתה רואה דמעות נקוות בעיניה הקטנות כשהיא שומעת שלילדים צבעונים אסורה הכניסה ל"עיר

הבידור", ואתה רואה איך ענני הנחית ת המדכאים מתחילים להיקשר באופק הקטן של השגתה השכלית, ואיך אישיותה הקטנה מתחילה להתעקם עם שהיא מפתחת בבלי-הדעת מרירות כלפי הלבנים; לאחר שאתה נאלץ להמציא תירוק לבנך בן-החמש, השואל בפאתוס צובט-לב: "אבא, מדוע הלבנים מתייחסים לצבעונים בנבז ת שכזאת?"; לאחר שאתה יוצא במכוניתך למסע על-פני הארץ, ומדי לילה בלילה אתה מוצא לנחוך להידחק לפינות כלי-רכבך כדי לישון שם מפני ששום מלון-דרכים אינו מוכן לקבלך; לאחר שדבר יום-ביומו אתה מושפל למראה שלטים מעצבנים שעליהם כתוב "לבנים" ו"צבעונים"; כאשר שמך הראשון הופך להיות "כושי" ושמך האמצעי הופך להיות "נער" (ואחת היא בן כמה אתה) ושם-משפחתך הופך להיות "ג'ון", וכאשר לעולם אין רעייתך ואמך זוכות בתואר המכובד "גברת"; לאחר שאתה מוטרד ביום ומבועת בלילה מחמת העובדה שאתה כושי, החי תדיר בעמידה על ראשי-בהונותיו ולעולם לא יידע אל-נכון מה יילד יום, וכשאתה רדף פחדים פנימיים וטינות חיצוניות; לאחר שאתה נלחם בלי הרף בתחושה מנוונת של היותך "לא איש"; אראז תבין מדוע אנו מתקשים לחכות. מגיע הזמן שבו ייכשל כוח הסבל, ואנשים שוב אינם משלימים עם כך שיטילו אותם לתוך תהום של אי-צדק שבה ימלאם שחור-עלטה של ייאוש מא ל. אני מקווה, רבותי, שתוכלו להבין כי קוצר-רוחנו הוא לגיטימי ובלתי-נמנע.

אתם מביעים חרדה רבה משום שאנו מוכנים להפר חוקים. אין ספק שזו דאגה לגיטימית. מאחר שאנו שוקדים כל-כך להשפיע על הבריות לציית לפסיקתו של בית-המשפט העליון מ-1954, שהוציאה את ההפרדה בבתי-הספר הציבוריים אל מחוץ לחוק, הרי זה באמת מוזר ופאראדוקסאלי למצוא שאנו מפירים חוקים ביודעין. יש ויש מקום לשאול, "איך אתם יכולים להטיף להפרת חוקים מסוימים ולציות לחוקים אחרים?" התשובה טמונה בעובדה שקיימים שני סוגים של חוקים: יש חוקים צודקים ויש חוקים בלתי-צודקים. אני נוטה להסכים עם אוגוסטינוס הקדוש, שאמר כי "חוק בלתי-צודק איננו חוק כלל".

ובכן, מה ההבדל בין השניים? איך אפשר לקבוע מתי חוק הוא צודק או בלתי-צודק? חוק צודק הוא דין מעשה-אדם העולה בקנה אחד עם החוק המוסרי או האלוהי. חוק בלתי-צודק הוא דין שאינו מתיישב עם החוק המוסרי. אם נאמר זאת בלשונו של תומאס הקדוש איש-אקווינה, חוק בלתי-צודק הוא חוק אנושי שאין לו שורשים בחוק הנצחי והטבעי. כל חוק המרומם את אישיותו של האדם הוא צודק. כל חוק המשפיל את אישיותו של האדם הוא בלתי-צודק. כל החוקים

הכתובים של הפרדת־הגזעים הם חוקי־עוול מפני שהפרדת־הגזעים מעקמת את הנפש ומחבלת באישיות. היא מקנה למפריד הרגשת־שווא של עליונות, ולמופרד הרגשת־שווא של נחיתות. בלשונו של מרטין בובר, הפילוסוף היהודי הגדול, הפרדת־הגזעים מחליפה את היחס של "אני־אתה" ביחס של "אני־זה", וסופה שהיא מורידה אנשים לדרגת חפצים. לכן ההפרדה הגזעית לא די שהיא פסולה מבחינה מדינית, כלכלית וחברתית, אלא היא גם טעות וחטא מבחינה מוסרית. פאול טיליך אמר שהחטא הוא הפרדה. כלום אין הפרדת־הגזעים ביטוי קיומי להפרדתו הטראגית של האדם, ביטוי לניכורו האיום, לחטאתו הנוראה? לכן יכול אני להשפיע על בני־אדם שלא יצייתו לתקנות של הפרדה גזעית מפני שהן פסולות מבחינה מוסרית.

הבה נפנה לדוגמה מוחשית יותר של חוקים צודקים ובלתי־צודקים. חוק בלתי־צודק הוא דין שאוכף רוב על מיעוט ואינו מחייב אותו עצמו. זהו הבדל המקבל תוקף חוקי. מצד שני, חוק צודק הוא דין שרוב כופה אותו על מיעוט והוא עצמו מוכן לנהוג על־פיו. זוהי אחידת המקבלת תוקף חוקי.

הבה אביא עוד הסבר אחד. חוק בלתי־צודק הוא דין שנכפה על מיעוט שלא היה לו כל חלק בחיקוקו או ביצירתו מפני שלא ניתנה לו הזכות הלא מופרעת להצביע. מי יכול לומר שבית־המחוקקים של אלאבאמה, שהנהיג את החוקים של הפרדת־הגזעים, נבחר באורח דמוקרטי? בכל רחבי מדינת אלאבאמה משתמשים בכל סוגי התככים והקנוניות כדי למנוע מן הכושים להיעשות בוחרים רשומים, ובכמה נפות אין אפילו כושי אחד המורשה לבחור חרף העובדה שהכושי הוא רוב באוכלוסיה. כלום יכול חוק כלשהו שנתקבל במדינה כזאת להיחשב דמוקרטי במבנהו?

אין אלו אלא דוגמות ספורות של חוקים בלתי־צודקים וצודקים. בכמה מקרים החוק צודק כאורה ובלתי־צודק בהפעלתו. למשל, ביום שישי אסרו אותי באשמת השתתפות בתהלוכה בלי רשיון. והנה, אין כל רע בתקנה המחייבת קבלת רשיון לתהלוכה, אבל כאשר מנצלים את התקנה כדי לשמר את ההפרדה הגזעית ולמנוע מאזרחים את הזכות המגיעה להם לפי התיקון הראשון בתחוקה להתכנס בשקט ולמחות בשקט, הריהי נעשית בלתי־צודקת.

אני מקווה שאתם יכולים לתפוס את ההבחנה שעליה אני מנסה להצביע. בשום־פנים אינני ממליץ לעקוף את החוק או לקרוא עליו תגר כמו שהיה נוהג המצדד הקנאי בהפרדת־הגזעים. דבר זה יביא לידי אנארכיה. המפר חוק בלתי־צודק חייב לעשות זאת בגלוי, באהבה (לא בשנאה, כמו שעשו זאת האמהות הלבנות בניו־אורלינס, כשראו אותן בטלביזיה צורחות "כושי, כושי, כושי"),

ומתוך נכונות לתת על כך את הדין. אני מבקש לומר שאדם המפר חוק שמצפוניו אומר לו שאינו צודק, והוא מקבל עליו ברצון את העונש ונשאר בכלא כדי להעיר ולעורר את מצפוניו של הציבור על אי-הצדק שבו, מבטא למעשה את מירב הכבוד לחוק.

ודאי, סוג זה של מרי אזרחי אין בו כל חידוש. הוא התבטא בצורה נשגבה בסירובם של שדרך, מישך ועבד-נגו לציית לחוקיו של נבוכדנצר, מפני שדגלו בחוק מוסרי נעלה יותר. ביטוי עילאי נתנו לו הנוצרים הראשונים שמוכנים היו לעמוד מול אריות רעבים וחבלי-הייסורים של חטיבת עצים, בטרם יקבלו את מרותם של כמה חוקי-עוול של קיסרות רומא. במידה ידועה, החופש האקדמי קיים בימינו מפני שסוקראטס קיים את המרי האזרחי הלכה-למעשה.

לעולם לא נוכל לשכוח שכל מה שעשה היטלר בגרמניה היה "חוקי" וכל מה שעשו לוחמי-חופש הונגרים בהונגריה היה "בלתי-חוקי". בגרמניה של היטלר היה זה "בלתי-חוקי" לתת עזר ועידוד ליהודי. אבל אני בטוח שאילו חייתי בגרמניה בעת ההיא הייתי עוזר לאחי היהודים ומעודדם אף-על-פי שהיה בכך משום עבירה על החוק. אני סבור שאילו חייתי כיום בארץ קומוניסטית, ש ה מדכאים אי-אלה עקרונות היקרים לאמונה הנוצרית, הייתי מטיף בגלוי להפרת החוקים האלה המנוגדים לדת.

על שני דברים חייב אני להתוודות ביושר לפניכם, אחי הנוצרים והיהודים. ראשית, עלי להודות שבמרוצת השנים האחרונות התאכזבתי קשה מן המתונים הלבנים. הגעתי כמעט למסקנה המצערת שאבן-הנגף הגדולה בדרכו של הכושי אל החופש איננו איש מועצת-האזרחים-הלבנים או איש הק-קלאקס-קלאן אלא המתון הלבן, המעדיף את ה"סדר" על הצדק; המבכר שלום שלילי, שהוא העדר מתח, על-פני שלום חיובי, שהוא נוכחות הצדק; המתמיד ואומר, "אני מסכים איתכם במטרה שאליה אתם חותרים, אך אינני יכול להסכים עם דרכי הפעולה הישירה שלכם"; שמתוך פטרונות הוא גורס שיוכל לקבוע את לוח-הזמנים לחירות זולתו; שחי לפי מיתוס הזמן, ומתמיד לעץ לכושי שיחכה עד שתבוא "עונה נוחה יותר". הבנה רדודה מצד אנשים בעלי רצון טוב מאכזבת יותר מאי-הבנה מוחלטת מצד אנשים בעלי רצון רע. קבלה פושרת מביכה הרבה יותר מ סילה מפורשת.

בשעתו קיוויתי שהמתון הלבן יבין כי החוק והסדר קיימים כדי לכונן את הצדק, וכי משעה שאינם משיגים זאת הריהם הופכים להיות סכרים ש נייתם מסוכנת, והם שמים מחסום לשטף הקידמה החברתית. בזמנו קיוויתי שהמתון הלבן יבין כי המתח הקיים עכשיו בדרום אינו אלא שלב נחוץ במעבר משלום

שלילי מתועב, שבו השלים הכושי באפסיד עם ביש-מצבו הלא-צודק, אל שלום חיובי מלא- תוכן, ש ו י כ דו כל בני-האדם את הכרת-הערך והכבוד-העצמי של אישיות האדם. אנו העוסקים בפעולה ישירה בלתי-אלימה, לא אנו, בעצם, היוצרים את המתח. אנו רק מעלים על-פני השטח את המתח החבוי הפועל כבר ממילא. אנו מוציאים אותו למרחב, שבו אפשר לראותו ולטפל בו. מה אותה ח ורה שלעולם לא ייתכן לרפאה כל זמן שתהיה מכוסה, אלא יש לפתוח אותה, בכל כיעורה זב-הם גלה, לתרופות הטבעיות של האוויר והאור. אף אי-הצדק כך, שחרף כל המתח שחשיפתו יוצרת, הרי כדי שנוכל לרפאו חובה עלינו להוציאו ל אור מצ ונו של האדם ולהציגו באוויר החופשי של דעת-הקהל הכלל ארצית. בגילוי-הדעת שלכם קבעתם כי מעשינו, גם אם בשלווה הם נעשים, יש לגנותם מפני שהם משמשים מנוף לאלומות. אך כלום מצד ההגיון יש מקום לקביעה זו? וכי אין הדבר מש ל לגינוי של הנגזל מפני שהעובדה שהיה ממון ברשותו שימשה מנוף לחטא הגזל? וכי אין זה מש ל לגינוי של סוקראטס, משום שדבקו הנחושה באמת וחיק ריו הפילוסופיים היו מנוף לנכונות הנלווה בקרב העם להשקו רעל? כלום אין הדבר דומה לגינוי של ישוע, משום שבתודעת-האל שלו היחידה-במינה ובמסירותו המתמדת לרצונו-יתברך נתן תנופה למעשה-החטא של הצליבה? חובה עלינו להבין סוף-סוף, כפסיקתם העקיבה של בתי-משפט פדראליים, שבלתי-מוסרי הוא לדרוש מאדם שיחדל ממאמציו להשיג את זכויות-היסוד התחוקתיות שלו מפני שחתירה זו משמשת מנוף לאלומות. חייבת החברה להגן על הנגזל ולהעניש את הגזלן.

אני גם קיוויתי שהמתון הלבן ידחה את מיתוס הזמן. מאח אחד לבן בטקסאס קיבלתי הבוקר מכתב לאמור: "כל הנוצרים יודעים שבסופו של דבר יזכו הצבעונים בשוויון-זכויות, אך אפשר שאתה נתקף בהיל ת דתית גדולה מדי. קרוב ל-2,000 שנה עברו על הנצרות עד שהשיגה מה שהשיגה. הגשמת משנותיו של ישוע, לזמן היא צריכה". כל האמור כאן צומח מתוך סילוף טראגי בתפיסת הזמן. מובע כאן הרעיון האירציונאלי המוזר כי עצם שטפו של הזמן יש בו משהו שבהכרח יביא מרפא לכל הקלקלות. לאמיתו של דבר, הזמן הוא נייטראלי. אפשר לנצל בין להרס בין לבניין. אני מתחיל לחשוב שאנשי הרצון הרע עתידים לנצל את הזמן בהצלחה גדולה הרבה יותר מאנשי הרצון הטוב. בדור הזה יהיה עלינו להינחם לא רק על מילותיהם ומעשיהם רוויי המשטמה של הרעים, אלא גם על שתיתקם המחרידה של הטובים. חובתנו להבין סוף-סוף שהקידמה האנושית לעולם אינה מתגלגלת ובאה על גלגלי ה ורח. היא מושגת בזכות מאמציהם הלא-נלאים ועבודתם העקשנית של אנשים המוכנים לעמול יחד עם האלוהים,

ובלי העבודה הקשה הזאת הזמן עצמו נעשה בעל ברית לכוחות של הקפיאה על-השמרים. חובתנו לנצל את הזמן באופן יצירתי, ולא לשכוח שתמיד הזמן בשל לעשות את הישרה. עתה העת לממש את הבטחתה של הדמוקרטיה, ולהפוך את הקינה הלאומית שלנו התלויה-ועומדת למזמור תהילים יצירתי של אחווה. עתה העת להרים את המדיניות הלאומית שלנו מן החול הטובעני של העוול הגזעי אל הסלע המוצק של הכרת-הערך האנושית.

פעילותנו בברמינגהם קיצונית היתה, לדבריהם. תחילה הייתי מאוכזב דווקא מכך שבעיניהם של אחים-לכהונה היו מאמצי הלא-אלימים נראים קיצוניים. התחלתי לחשוב על כך שאני עומד בתווך בין שני כוחות מנוגדים בציבוריות הכושית. האחד הוא כוח השאננות, שו כושים שמחמת שנים ארוכות של דיכוי קיפחו כליל את הכבוד-העצמי ואת התחושה של "היות מישהו" עד כדי כך שהסתגלו להפרדת-הגזעים, וכמה כושים מן המעמד הבינוני, שבגלל מידה של בטחון אקדמי וכלכלי, ומשום שבנקודות מסוימות הם מפיקים תועלת מהפרדת-הגזעים, אטמו מבלי משים את לם מהרגיש בבעיותיהם של ההמונים. הכוח השני הוא כוח של מרירות ושנאה, המתקרב עד כדי סכנה לצידוד באלימות. הוא מתבטא בקבוצות השונות של לאומנים שחורים הצצות בכל פינות הארץ, והגדולה והנודעת שבהן היא התנועה ה"מוסלמית" של אליהו מוחמד. תנועה זו נזונה ממפח-הנפש הנוכחי, הנגרם מעצם המשכה של ההפליה הגזעית. נמנים עמה אנשים ששוב אינם מאמינים באמריקה, שהתנערו כליל מן הנצרות, ושהגיעו לכלל מסקנה שהאדם הלבן הוא "שטן" חסוך-מרפא.

אני ניסיתי לעמוד בין שני הכוחות האלה, וגרסתי שאין אנו צריכים להיתפס ל"שבוא-לתעשה" של השאננים, גם לא לשנאה ולייאוש של הלאומנים השחורים. לפנינו הדרך המצוינת. יותר של אהבה ומחאה בלתי-אלימה. אסיר-תודה אני לאלוהים על שבאמצעות הכנסיה הכושית נכנס המימד של אי-אלימות למאבק שלנו. אני משוכנע שלולא הופיעה הפילוסופיה הזאת, הרי לעת הזאת היו שטפונות של דם מציפים הרבה רחובות בדרום. ואני משוכנע גם שאם בעיני אחינו הלבנים יהיו אלה מאיתנו הפועלים בערוצים של פעולה ישירה בלתי-אלימה נחשבים "מסיתים המונים" ו"תעמלנים מבחוח", והם יסרו לתמוך במאמצי אי-האלימות שלנו, יקומו מיליוני כושים שמתוך מפח-נפש וייאוש יתורו להם ניחומים ובטחון באידיאולוגיות לאומניות שחורות – התפתחות שבהכרח תניב סיוט גזעי מפחיד. מדוכאים אי-אפשר להם שיישארו מדוכאים עד עולם. הצמא לחופש סופו לבוא. הוא שקרה לכושי האמריקאי. משהו מבפנים הזכיר לו את זכותו האנושית לחופש; משהו מחוצה לו הזכיר לו שהוא יכול לזכות בה. מדעת ושלא-מדעת

נסחף אחר מה־שקרוי בפי הגרמנים "צייטגייסט", ועם אחיו השחורים מאפריקה, ואחיו החומים והצהובים מאסיה, דרום־אמריקה והאיים הקאריביים, הוא צועד בתחושה של דחיפות קוסמית אל ארץ־ההבטחה של הצדק הגזעי. דין הוא שמתוך הכרה בדחף החיוני הזה שהציף את הציבוריות הכושית, נבין על־נקלה את ההפגנות הפומביות. יש לו לכושי הרבה רגשי־טינה כבושים ומפחית־נפש חבויים. חייב הוא לתת להם פורקן. יילך אפוא לפעמים למצעדים; יישא את תפילותיו בעלותו לרגל אל בניין העיריה; יבין מדוע נחוצות לו שבתות־שבת ותהלוכות־חופש. אם לא ימצא להרגשותיו הכבושות פורקן בדרכים בלתי־אלימות אלו, סופן למצוא להן פורקן בביטויים מבשרי־רעה של אלימות. לא איום הוא זה אלא עובדה היסטורית. לכן לא אמרתי לאחי, "השתחררו מן הנרגנת שלכם". אך ניסיתי לומר שנרגנת נורמלית ובריאה זו אפשר להפנותה לפורקן היצירתי של פעולה ישירה בלתי־אלימה. והנה גישה זו נפסלת כ"קיצונית". אני מודה ומתוודה שבתחילה התאכזבתי כאשר כך סיווגו אותי.

אבל ככל שהוספתי לחשוב בעניין, כך הפקתי בהדרגה קורטוב של נחת מן העובדה שאני נחשב קיצוני. וכי לא היה ישוע קיצוני באהבה – "אהבו את אויביכם, ברכו את אוררכם, התפללו למען המנצלים אתכם ברשתם". וכי לא היה עמוס לוחם קיצוני לצדק – "ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן". וכי לא היה פאולוס לוחם קיצוני לבשורתו של ישוע הנוצרי – "בגופי אני נושא את אותות ישוע האדון". וכי לא היה מרטין לותר קיצוני – "כאן אני עומד; איני יכול אחרת, כה יעשה לי אלוהים וכה יוסיף". וכי לא היה ג'ון באניין קיצוני – "מוטב לי להישאר בכלא עד יומי האחרון בטרם אשחט את מצפוני". וכי לא היה אברהם לינקולן קיצוני – "אומה זו אינה יכולה להתקיים כשמחציתה שרויה בעבדות ומחציתה בת־חורין". וכי לא היה תומאס ג'פרסון קיצוני – "בעינינו מובנות מאלהן האמיתות האלו, שכל בני־האדם נבראו שווים". לכן השאלה איננה אם נרצה להיות קיצונים אלא איזה מין קיצונים נהיה. האם נהיה קיצונים לשנאה או שנהיה קיצונים לאהבה? האם נהיה קיצונים לשימור העוול – או נהיה קיצונים למען הצדק? באותו מעמד דראמטי על גבעת גולגלתא נצלבנו שלושה אנשים. אל לנו לשכוח שכל השלושה נצלבנו בעבור אותו הפשע – פשע הקיצוניות. שניים היו קיצונים לא־מוסריות, ובכך ירדו מתחת לרמה של סביבתם. השלישי, ישוע הנוצרי, היה קיצוני לאהבה, לאמת ולטוב, ובכך התעלה מעל לרמה של סביבתו. אפשר אפוא שאחרי הכל הדרום, האומה והעולם זקוקים ביותר לקיצונים יצירתיים.

בזמנו קיוויתי שהמתון הלבן יראה זאת. אולי הייתי אופטימי מדי. אולי דרשתי יותר מדי. אני משער שצריך הייתי להבין כי רק מעטים מבניו של גזע שדיכא גזע אחר יכולים להבין, או להעריך, את אנקותיהם העמוקות וכיסופיהם הלוהטים של אלה שדוכאו, ומעטים עוד יותר יספיק להם חזונם לראות שצריך לעקור את אי־הצדק מן השורש בעשייה חזקה, מתמדת והחלטית. אולם אסיר־תודה אני על שקצת מאחינו הלבנים תפסו את משמעותה של המהפכה החברתית הזאת ונחלצו לתת לה יד. עדיין מספרם זעום מדי, אבל גדולים הם באיכות. אנשים כמו ראלף מקגיל, ליליאן סמית, הארי גולדן וג'יימס ד'ס כתבו על המאבק שלנו בלשון עזת־ביטוי, נבואית ומבינה. אחרים צעדו שכם אחד איתנו ברחובות בני־בלישם בדרום. הם נמקו בבתי־כלא מזהמים ושורצי־מקקים, תוך שהם סובלים מהתעללותם ואכזריותם של שוטרים נזעמים שראו בהם "חובבי־כושים מזהמים". להבדיל מרבים כל־כך מאחיהם ואחיותיהם המתונים, הכירו בדחיפותו של הרגע וחשו בצורך בסממנים אדירי־כוח של "מעש" כדי להילחם בנגע של הפרדת־הגזעים.

אמהר ואזכיר את אכזבתי הנוספת. ה נסיה הלבנה ומנהיגותה הנחילו לי אכזבה גדולה כל־כך. מובן, יש כמה יוצאים־מן־הכלל הראויים לציון. אין אני מתעלם מן העובדה שכל אחד מכם נקט מספר עמדות רבות־משמעות בסוגיה הזאת. מש ח אני אותך, הרוורנד סטולינגס, על העמדה הנוצרית שנקטת ביום הראשון שעבר, שבו קידמת בברכה את הכושים שבאו להשתתף בתפילתך על בסיס של אי־הפרדה בין הגזעים. מש ח אני את המנהיגים הקאתולים של מדינה זו, שלפני שנים אחדות ביטלו את מחיצות הגזעים בקולג' של ס רינגהיל.

אך למרות יוצאי־הדופן האלה, הראויים לציין כשלעצמם, חייב אני לחזור ולומר ביושר שהכנסיה איכזבה אותי. אינני אומר זאת כאחד המבקרים השוללים, שתמיד הם יכולים למצוא מומים בכנסיה. אני אומר זאת ככוהן־דת, כאוהב הכנסיה; כמי שנתגדל בחיקה; כמי ששאב חיזוק מברכותיה הרוחניות, וכמי שישמור לה אמונים ככל שיאריך פתיל חייו.

כאשר נקלעתי פתאום לפני שנים אחדות להנהגת המחאה נגד האוטובוסים במונטגומרי, היתה לי הרגשה מוזרה שנזכה בתמיכת הכנסיה הלבנה. נדמה היה לי שאנשי־הדת, הכוהנים והרבנים של הדרום יימנו עם בעלי־בריתנו החזקים ביותר. התברר דווקא שאחדים היו מתנגדים מובהקים, שסירבו להבין את תנועת החופש וסילפו את דמותם של מנהיגיה; רבים מדי מן האחרים גילו זהירות יותר

משגילו ואומץ-לב, ועמדו בשתיקתם מאחרי הבטחון המרדים של חלונות-הצבעונים של כנסיותיהם.

חרף חלומות-העבר הנת צים שלי, באתי לברמינגהם בתקווה שהמנהיגות הדתית הלבנה של העיר הזאת תעמוד על צדקת מאבקנו, ומתוך רגש-אחריות מוסרי עמוק תהיה לנו האפיק שיעביר את טר ניותינו הצודקות אל מבנה-השררה. תקוותי היתה של אחד מם יבין. אך שוב נחלתי אכזבה. שמעתי הרבה והרבה מן המנהיגים הדתיים שבדרום קוראים לצאן-מרעיתם להשלים עם פסיקה של הפרדת-גזעים מפני שהיא החוק, אבל השתוקקתי לשמוע אנשי-דת לבנים אומרים, "פעלו לפי הצו הזה מפני שמיוזג-הגזעים צודק מבחינה מוסרית והכושי הוא אחיכם". בעיצומן של העוולות המשוועות הנגרמות לכושי, היבטתי על כנסיות לבנות העומדות מן הצד ומסתפקות בהפרחת אמרי-שפר סתמיים ודברית-יפל מתחסדים. בעיצומו של מאבק איתנים לשיחורור האומה שלנו מן העוול הגזעי והחברתי שמעתי כה הרבה אנשי-דת אומרים, "אלו הן סוגיות חברתיות שאין לו לאוונגליון עניין של ממש בהן", וראיתי איך כנסיות כה רבות נאחזות בדת שכל-כולה הלכה לימות-המשיח, המבדילה הבדלה מוזרה בין גוף לנפש, בין קודש לחול.

ובכן, מתקרבים אנו ליציאה מן המאה ה-20, ולנו ציבור דתי שבמידה רבה הסתגל למצב הקיים והוא עומד מאחרי שאר מוסדות קהילתיים כפנס אחורי ולא כפנס קדמי המנחה את הבריות אל רמות גבוהות יותר של צדק. עברתי לארץ ולרחן של אלאבאמה, מיסיסיפי וכל יתר מדינות הדרום. בימי קיץ לוחטים ובבקרים רעננים של סתיו הבטתי בכנסיותיהן היפות, על צריחיהן הרוממים המתנשאים אל-על. הזנתי את עיני בתפרושת עזת-הרושם של מוסדות החינוך הדתי שלהן. שוב ושוב נמצאתי שואל: "איזה מין אנשים עובדים כאן את האלוהים? מי אלוהיהם? היכן היו קולותיהם כאשר הזילו שפתיו של המושל בארנט מילים של פישור וביטול? היכן היו הם כאשר השמיע המושל ואלאס את תרועת ההתרסה והשנאה? היכן היו קולות העזר שלהם כאשר החליטו כושים וכושיות עייפים, חבולים ולאיים לעלות מסגור בורות אפלים של שאננות אל גבעותיה השמחות של מחאה יוצרת?

כן, השאלות האלו עודן מנקרות בי. מתוך אכזבה עמוקה ביכיתי את רפיפותה של הכנסייה. אך יהי לבכם סמוך-ובטוח שדמעות-אהבה היו דמעותי. לא תיתכן אכזבה עמוקה במקום שאין בו אהבה עמוקה. כן, אוהב אני את הכנסייה; אוהב אני את כתליה המקודשים. וכי איך אכל אחרת? הרי אני יחיד-ומיוחד למדי

בהיותי בנם, נכדם ונינם של מטיפים. כן, בעיני הכנסיה היא גופו של המשיח. אך אבוי! איך השחתנו וצילקנו את הגוף ההוא על-ידי הזנחה חברתית ופחד להיות פורקי-עול.

היה זמן שבו היתה הכנסיה חזקה מאוד. הי הדבר באותה תקופה שבה עלצו הנוצרים הראשונים כאשר נמצאו ראויים לסבול למען אמונתם. בימים ההם לא היתה הכנסיה סתם מד-חום הרושם את רעיונותיה ועקרונותיה של דעת-הרבים; היא היתה וסת-חום ששינה את מוסכמות החברה מן הקצה אל הקצה. בכל מקום שבו נכנסו הנוצרים הראשונים לאחת העיירות הזדעזע מבנה-השררה ומיד ביקש להרשיעם על היותם "מפירי השלווה" ו"מסיתים מבחוץ". אבל הם המשיכו מתוך הכרה מוצקה שהם "מושבת שמי-מרום", וכי לא לאדם הם חייבים לציית כי אם לאלוהים. דל היה מספרם אך גדולה היתה דבקוּתם. שכ ריאלוהים היו מכדי ש"פילו עליהם פחד אסטרונומי". הם שמו קץ לקלקלות עתיקות-ימים כגון רציחת-תינוקות והתגוששות-לודרים.

לא כך פני הדברים כיום. לעתים קרובות הכנסיה בת-זמננו היא קול חלש וחלול שאינו מפיך בטחון. לעתים קרובות כל-כך היא ראשונה לתמיכה במצב הקיים. לא די שאין נוכחות הכנסיה מפריעה למבנה-השררה של הקהילה הממוצעת אלא שהוא אף שואב עידוד מן התוקף שהכנסיה נותנת – בשתיקה, ותכופות בקול גדול – למצב הדברים כפי שהוא. אבל משפט-האלוהים נחרץ על הכנסיה כיום יותר משנחרץ עליה אי-פעם. אם לא תשוב הכנסיה למצוא בתוכה את רוח-ההקרבה של הכנסיה בראשיתה הרי תקפח את מהימנותה, תפסיד את נאמנותם של מיליונים, ותידחק לקרן-זווית כמועדון חברתי שאינו מעלה ואינו מוריד ואין לו כל משמעות לגבי המאה ה-20. בכל יום אני פוגש באנשים צעירים שאכזבתם מן הכנסיה הגיעה לדרגה של תיעוב מוחלט.

שוב אולי נכשלתי באופטימי ת יתרה. האם הדת המאורגנת קשורה למצב הקיים קשר בלי-נותק עד כדי כך שלא תוכל עוד להציל את האומה שלנו ואת העולם? אולי חייב אני להסב את אמונתי אל הכנסיה הרוחנית הפנימית, לכנסיה שבתוך הכנסיה, בחינת האקלסיה האמיתית ותקוותו האמיתית של העולם. אך שוב אני מחזיק טובה לאלוהים על שכמה נשמות נאצלות משורות הדת המאורגנת פרקו מעליהן את כבלי הקונפורמי ת המשתקים וחבר עימנו כמשתתפים פעילים במאבק לחירות. הם עזבו את קהילותיהם הבטוחות וצעדו עימנו בחוצות אול ני של ג'ורג'יה. הם עברו בכבישי הדרום במסעי-עקלתון למען החירות. כן, הם הלכו עימנו לכלא. אחדים גורשו מכנסיותיהם, וקיפחו את תמיכת הבישופים

שלם ואחיהם אנשי־הדת. אבל הם הלכו באמונה שגדול כוחו של הצדק המ בס
מזה של העוול המנצח. האנשים האלה היו השאור שבעיסת הגזע. עדותם היתה
המלח הרוחני ששימר את משמעותו האמיתית של האוונגליון בעת המצוקה
הזאת. הם הבקיעו מנהרה של תקווה בתוך ההר האפל של האכזבה.

אני תקווה שהכנסיה בכללותה תיענה לקריאת־התגר של השעה המכרעת
הזאת. אך אפילו לא תבוא הכנסיה לעזרת הצדק, אינני מתייחס כלל מן העתיד.
אינני חושש לתוצאת המאבק שלנו בברמינגהם, גם אם אין הבריות יורדים
עכשיו לסוף מניעינו. אנו נשיג את המטרה של החופש בברמינגהם ובכל רחבי
הארץ, כי מטרתה של אמריקה היא החופש. כל כמה שאנו מבזים ועש קים,
גורלנו קשור בגורלה של אמריקה. עוד קודם שיעלו האבות עולי־הרגל לחוף
פלימ ת, היינו כאן. עוד קודם שירשום קולמוסו של ג'פרסון על דפי ההיסטוריה
את המילים רבות־ההוד של מגילת־העצמאות, היינו כאן. למעלה ממאתיים שנה
עמלו אבות־אבותינו בארץ הזאת בלי משכורת; הם המליכו את המלך כ תן; והם
בנו את בתי אדוניהם בעודם קרבנות לעוול אכזר ולהשפלה מחפירה – ואף־על־
פי־כן, מתוך חיוניות שאין לה שיעור הוסיפו לעשות חיל ולהתפתח. אם לא יכלו
גילויי האכזריות הנוראים־ מה יע של העבד ת לעצור אותנו, ההתנגדות ש ה אנו
נתקלים עכשיו ודאי לא תצליח. אנו נכבוש את חירותנו מפני שהמורשת המקודשת
של אומתנו ורצונו הנצחי של האלוהים גלומים בדרישותינו המהדהדות.

עלי לסיים עכשיו. אבל קודם שאסיים אני מוכרח לציין עוד נקודה אחת
בגילוי־הדעת שלכם שהסעירה אותי עד מעמקי נפשי. אתם שיבחתם בחמימות
את משטרת ברמינגהם על ששמרה את ה"סדר" ו"מנעה אלימות". אינני מאמין
שהייתם משבחים את המשטרה בחמימות כה רבה, אילו ראיתם איך בפועל־
ממש נושכים כלביה בחמת־זעם שישה כושים בלתי־חמושים, בלתי־אלימים.
אינני מאמין שהייתם ממהרים כל־כך לשבח את השוטרים אילו ראו עיניכם מה
מאוס ובלתי־אנושי יחסם לכושים כאן בבית־הכלא העירוני; אילו הסתכלתם
בהם שעה שהם דוחפים ומגדפים כושיות זקנות ונערות כושיות; אילו ראיתם
אותם ממטירים סטירות ובעיטות על זקנים ונערים כושים; אילו צפיתם בהם
כאשר סירבו פעמיים לתת לנו אוכל מפני שרצינו לשיר יחד את ברכת־המזון
שלנו. צר לי שאינני יכול להצטרף אליכם ול לס יחד איתכם את המשטרה.

אמת שטיפולם הפומבי של השוטרים במפגינים היה ממושם למדי. במובן
זה אכן היו "בלתי־אלימים" ברשות־הרבים. אך לשם מה? כדי לשמר את המשטר
הנפסד של הפרדת־הגזעים. בשנים האחרונות לא זזתי מהטפותי, שאי־האלימות

מחייבת שיהיו האמצעים אשר ננקוט טהורים לא פחות מן המטרות שאליהן אנו חותרים. לכן השתדלתי להבהיר כי רע הדבר לנקוט אמצעים בלתי־מוסריים להשגת מטרות מוסריות. אבל עכשיו אני חייב לקבוע כי רע הוא באותה מידה, או אף יותר מכך, לנקוט אמצעים מוסריים כדי לשמר מטרות בלתי־מוסריות. אפשר שמר קונור ושוטריו היו בלתי־אלימים למדי ברשות־הרבים, כמו שהיה גם מפקד־המשטרה פריטש ט באול ני שבג'ורג'יה, אבל הם השתמשו באמצעי המוסרי של אי־אלימות כדי להשיג את המטרה הלא־מוסרית של עוול גזעי מנקר־עיניים. ת.ס. אליוט אמר שאין לך בגידה גדולה יותר מעשיית המעשה הנכון מן הסיבה הלא־נכונה.

חבל שלא שיבחתם את שובת־השבת והמפגינים הכושים מברמינגהם על אומץ־לבם הנעלה, על נכונותם לסבול, ועל המשמעת המדהימה שגילו בעיצומה של התגרות בלתי־אנושית ביותר. יום יבוא והדרום יכיר בגיבוריו האמיתיים. אלה יהיו אנשים כמו ג'יימס מ דית, הניצבים באומץ־לב ובתחושה עילאית של מטרה מול המוני־אדם מלעיגים ועוינים ומול ייסורי הבדידות המאפיינים את חייו של חלוץ. יהיו אלה כושיות זקנות, מדוכאות, מוכות ופצועות, שאותן מסמלת זקנה אחת בת שבעים־ושתיים ממונטגומרי שבאלאבאמה, אשר בתחושה של הכרת־ערך קמה ויחד עם אחיה החליטה שלא לנסוע באוטובוסים המופרדים, ולאדם ששאל אותה על עייפותה השיבה בעמק ת בלתי־דקדוקית: "הרגליים שלי עייפה, אבל הנשמה שלי במנוחה". יהיו אלה הצעירים תלמידי התיכון והקולג', אנשי־הדת הצעירים והמון אנשים קשישים מהם, היושבים באומץ־לב ובלי אלימות בשביתת־שבת ליד דלפקי־סעודה והולכים בנפש חפצה לבית־הכלא למען המצפון. יום אחד עתיד הדרום לדעת שכאשר ישבו ילדי־האל האלה העשוקים אל דלפקי־מסעדות, הרי למעשה קמו ודגלו במיטבו של החלום האמריקאי ובערכים המקודשים ביותר שבמורשת היהודית־הנוצרית שלנו, וכך סחפו איתם את ארצנו כולה והחזירוה אל אותן בארות גדולות ועמוקות של דמוקרטיה שחפרו האבות־המייסדים, בנסחם את התחוקה ואת מגילת־העצמאות.

מעולם עוד לא כתבתי מכתב ארוך שכזה (או שמא עלי לומר ספר?). אני חושש שהוא ארוך עד כדי כך שלא תקדישו לו את זמנכם היקר. יהי לכם סמוך ובטוח שקצר היה בהרבה אילו כתבתי משולחן־כתיבה נוח, אבל מה עוד ימצא אדם לעשות, כשימים על ימים הוא שרוי לבדו במונטוניות המשמימה של תא־כלא צר, חוץ מאשר לכתוב מכתבים ארוכים, לחשוב מחשבות מזרות, ולשאת תפילות ארוכות? אם אמרתי במכתב הזה משהו המפריז על האמת ומורה על

קוצר־רוח מוגזם, הריני מבקש את סליחתכם. אם אמרתי במכתב הזה משהו הממעית מן האמת והמורה על כך ששוב אין בי סבלנות לכל שהוא פתח מן האחוה, הנני מבקש את סליחתו של אלוהים. אני מקווה שהמכתב הזה ימצא אתכם חזקים באמונתכם. אני מקווה גם שבקרוב יאפשר לי המצב להיפגש עם כל אחד מכם, לא כמי שדוגל במיזוג־הגזעים או כמנהיג בתנועה לזכויות האזרח, אלא כחבר־לכהונה וכאח נוצרי. הבה נקווה כולנו שבקרוב יימוגו העננים הקודרים של המשפט־הקדום הגזעי והערפל העמוק של אי־ההבנה יסור מעל קהילתינו ספוגות־הפחד, וביום־מחר שלא ירחק יותר מדי יאירו כוכבי האהבה והאחוה הזוהרים על ארצנו הגדולה בכל זיווה והדרם.

שלכם למען מאבק השלום והאחוה,

מרטין לותר קינג הבן